

РОЗДІЛ 6. ДЕМОГРАФІЯ, ЕКОНОМІКА ПРАЦІ, СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА І ПОЛІТИКА

АНАЛІЗ СИСТЕМИ ЗАГАЛЬНООБОВ'ЯЗКОВОГО ДЕРЖАВНОГО СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ

ANALYSIS OF THE SYSTEM OF GENERAL PUBLIC SOCIAL SECURITY OF UKRAINE

Сьогодні система загальнообов'язкового державного соціального страхування в Україні перебуває на стадії реформування, тривають пошуки її оптимальної структури, основних функцій, напрямів діяльності. Практичне значення отриманих результатів полягає у системному аналізі діяльності фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування та в пошуку шляхів і пропозицій щодо вдосконалення ефективності функціонування системи соціального страхування в Україні. Отримані результати можуть бути використані під час прийняття управлінських рішень, розроблення соціальних програм та заходів для підвищення якості соціального захисту населення України. Дана тематика має перспективу у напрямі дослідження системи соціального захисту населення у цілому, у взаємозв'язку основних її складників.

Ключові слова: загальнообов'язкове державне соціальне страхування, соціальна політика, соціальний захист населення, Фонд соціального страхування, Пенсійний фонд України, Фонд соціального страхування на випадок безробіття.

Сегодня система общеобязательного государственного социального страхования в Украине находится в стадии реформирования, продолжаются поиски ее оптимальной структуры, основных функций, направлений деятельности. Практическое значение полученных результатов заключается в системном анализе деятельности фондов общеобязательного государственного социального страхования и в поиске путей и предложений по совершенствованию эффективности функционирования

системы социального страхования в Украине. Полученные результаты могут быть использованы при принятии управленческих решений, разработке социальных программ и мероприятий для повышения качества социальной защиты населения Украины. Данная тематика имеет перспективу в направлении исследования системы социальной защиты населения в целом, во взаимосвязи основных ее составляющих.

Ключевые слова: общеобязательное государственное социальное страхование, социальная политика, социальная защита населения, Фонд социального страхования, Пенсионный фонд Украины, Фонд социального страхования на случай безработицы.

To date, the system of compulsory state social insurance of Ukraine is in the process of reforming, the search for its optimal structure, basic functions, directions of activity continues. The practical significance of the results obtained is the systematic analysis of the activities of the funds of compulsory state social insurance and the search for ways and suggestions on improving the efficiency of the functioning of the social insurance system of Ukraine. The obtained results can be used in making managerial decisions, developing social programs and measures to improve the quality of social protection of the population of Ukraine. This topic has a perspective on the study of the system of social protection of the population as a whole, in the interconnection of its main components.

Key words: compulsory state social insurance, social policy, social protection of the population, the Social Insurance Fund, the Pension Fund of Ukraine, the Social Insurance Fund for the Case of Unemployment.

УДК 338

Братюк В.П.

к.е.н., доцент кафедри фінансів
Мукачівський державний університет

Біла М.М.

магістр
Мукачівський державний університет

Постановка проблеми. Соціальна політика є значущою сферою інтересів сучасного суспільства і найважливішою частиною діяльності будь-якої держави. Держава зобов'язується забезпечувати достатній рівень добробуту своїм громадянам згідно з міжнародними умовами, а саме зі ст. 22 Загальної декларації прав людини та ст. 9 Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права. Актуальність теми дослідження зумовлена необхідністю підвищення рівня стандартів соціального захисту населення та досягнення міжнародних стандартів рівня життя для збереження стабільності та соціальної рівноваги в суспільстві. Важливим завданням нашої держави є побудова такої системи соціального захисту, яка б могла швидко й якісно підняти рівень життя соціально

незахищених груп населення і водночас не гальмувати розвиток економіки. Саме тому дослідження динаміки та тенденцій змін, які відбуваються у функціонуванні цільових фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування, є необхідним та має практичну значущість.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням теорії та практики загальнообов'язкового державного соціального страхування як елемента державної соціальної політики та соціального захисту населення займалися науковці: В. Безугла, С. Березіна, Н. Внукова, Г. Григораш, А. Дутчак, О. Кириленко, Г. Козоріз, Ю. Конопліна, С. Кропельницька, О. Петрушка, В. Плиса, І. Серватинська, С. Юрій та ін.

Науковці звертають увагу на необхідність ефективного реформування системи соціального страхування в Україні для всебічного соціального захисту всіх верств населення.

Постановка завдання. Мета статті – дослідити стан системи загальнообов'язкового державного соціального страхування в Україні та визначити напрями, які б сприяли поліпшенню її функціонування.

Виклад основного матеріалу дослідження. В умовах сьогодення здійснюється пошук рішень для вдосконалення соціальної політики нашої держави з метою соціального захисту населення України та «створення умов для підвищення добробуту працездатних осіб і забезпечення належного рівня життя тих, хто через непрацездатність чи інші життєві обставини не має достатніх засобів до існування» [6].

Одним з основних складників системи соціального захисту населення України є соціальне страхування. Соціальне страхування є саморегульованою та позабюджетною структурою, яка діє під наглядом держави. Виокремлюють державне та недержавне соціальне страхування.

У системі загальнообов'язкового державного соціального страхування всі працівники та роботодавці зобов'язані брати участь у формуванні державних соціальних страхових фондів, сплачуючи встановлені страхові внески. Нині в Україні діють три цільові позабюджетні фонди: Фонд соціального страхування, Пенсійний фонд України та Фонд соціального страхування на випадок безробіття.

1. Фонд соціального страхування України [2]. Згідно зі статистичними даними Фонду [9], станом на 1 січня 2018 р. кількість страхувальників у Фонді становила 3 006 080 осіб, з яких: юридичних осіб – 1 248 904, фізичних осіб – 1 757 137, добровільно застрахованих осіб – 39. У 2017 р. доходи Фонду становили 16 753,1 млн. грн., або 98,5% від плану, у тому числі страхові внески страхувальників та застрахованих осіб – 16 658,9 млн. грн.

За 2017 р. сума витрат Фонду на надання матеріального забезпечення становила 9 425,7 млн. грн., у тому числі: допомога з тимчасової непрацездатності – 6 067,8 млн. грн., або 64,4% суми витрат на матеріальне забезпечення; допомога по вагітності та пологах – 3 318,4 млн. грн., що становить 35,2%; допомога на поховання – 39,5 млн. грн. (0,4%). Найбільша сума фактичних витрат на надання матеріального забезпечення становила: у місті Києві – 21,9% від загальної суми по Україні; у Дніпропетровській області – 10,3%; Львівській області – 6,8%; Харківській області – 6,1%; Донецькій області – 5,7%; Одеській області – 4,9%; Запорізькій області – 4,8%; Київській області – 4,4%. Сума фактичних витрат на матеріальне забезпечення за 2017 р. зросла на 2 120, 6 млн. грн., або на 29%, порівняно з 2016 р. [9].

Фактичні витрати на виплату допомоги з тимчасової непрацездатності порівняно з 2016 р. збіль-

шилися на 1 253,5 млн. грн., або на 26%. При цьому загальна кількість оплачених за 2017 р. днів тимчасової непрацездатності порівняно з 2016 р. зменшилася на 0,6% і становить 35 912 822 млн. грн. Середньоденний розмір допомоги з тимчасової непрацездатності станом на 1 січня 2018 р. становив 170,18 грн. проти 134,49 грн. попереднього року, тобто зріс на 26,5% [9].

Фактична сума витрат на виплату допомоги по вагітності та пологах за 2017 р. порівняно з 2016 р. зросла на 851,8 млн. грн., або на 34,6%. При цьому кількість оплачених днів по вагітності та пологах порівняно з 2016 р. зменшилася на 5,2% і становила 20 681 816 млн. грн. Середньоденний розмір допомоги по вагітності та пологах станом на 1 січня 2018 р. становив 160,07 грн. проти 112,72 грн. у 2016 році, тобто зріс на 42% [9].

Фактична сума витрат на виплату допомоги на поховання порівняно з 2016 р. збільшилася на 15,4 млн. грн., або на 63,4%. Допомогу отримали по 11 006 страхових випадках. Середній розмір допомоги на поховання за 2017 р. становить 3 601,95 грн. проти 2 200 грн. у 2016 р., що на 1 401,95 грн., або на 63,7%, більше [9].

Слід зазначити, що збільшення суми витрат на матеріальне забезпечення за страховими випадками з тимчасової непрацездатності, вагітності та пологах значною мірою зумовлене зростанням розміру мінімальної та середньої заробітних плат в Україні. Так, розмір мінімальної заробітної плати у 2017 р. зріс на 1 761,50 грн., або на 55%, з 1 438,50 грн. у 2016 р. до 3 200 грн. у 2017 р. Зростання витрат Фонду на виплату допомоги на поховання пов'язане з прийняттям Постанови правління Фонду соціального страхування України «Про встановлення розміру допомоги на поховання» № 17 від 8 лютого 2017 р., згідно з якою встановлено розмір допомоги на поховання на рівні 4 100 грн. замість 2 200 грн.

За 2017 р. витрати на страхові виплати порівняно з 2016 р. зросли на 570,2 млн. грн., або на 10,3%, і становили 6 079,4 млн. грн. У структурі страхових виплат за 2017 р. основна частина припадає на: щомісячні страхові виплати – 5 891,7 млн. грн., що становить 96,9% витрат на страхові виплати; одноразову допомогу – 100,1 млн. грн. (1,6%); допомогу з тимчасової непрацездатності внаслідок нещасного випадку на виробництві – 87,1 млн. грн. (1,4%). Найбільша сума страхових виплат в Україні за 2017 р. виплачена в областях: Донецькій – 24%; Дніпропетровській – 23,4%; Львівській – 10,7%; Харківській – 7%; Луганській – 6%; Запорізькій – 3,9% та місті Києві – 2,8% [9].

2. Пенсійний фонд України [3]. На основі аналізу звітності Пенсійного фонду України за 2017 р. [5] можемо зазначити, що в 2017 р. забезпечено пенсійні виплати 11,7 млн. громадян на загальну суму 286,6 млрд. грн. Протягом року було призна-

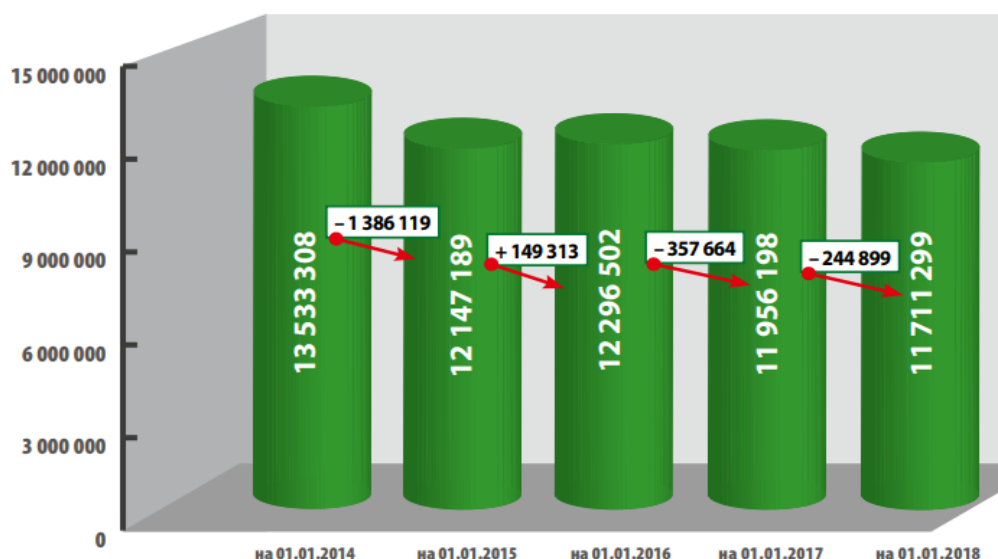

Рис. 1. Динаміка чисельності пенсіонерів України (2013–2017 рр.)

чено 384,3 тис. нових пенсій та проведено осучаснення пенсій 10,2 млн. пенсіонерів, що становить 90% їхньої загальної чисельності.

Динаміку загальної чисельності пенсіонерів по Україні протягом 2013–2017 рр. відображено на рис. 1. Можемо помітити, що загальна кількість пенсіонерів протягом останніх років має тенденцію до зниження, зокрема кількість пенсіонерів станом на 1 січня 2018 р. зменшилася на 1 822 099 осіб, або на 13,5%, порівняно з чисельністю на 1 січня 2014 р. [5].

Середній розмір пенсій в Україні протягом 2017 р. зріс на 35,7%, або на 652,15 грн. (з 1 828,31 грн. станом на 1 січня 2017 р. до 2 480,46 грн. станом на 1 січня 2018 р.). Мінімальна пенсія за віком зросла на 16,4%, або на 178 грн., з 1 247 грн. станом на 1 січня 2017 р. до 1 452 грн. станом на 1 січня 2018 р. Зростання розміру пенсій пов'язане зі зростанням прожиткового мінімуму та у зв'язку з проведенням перерахунку пенсійних

виплат. Розглянемо розподіл пенсіонерів за розмірами призначених місячних пенсій станом на 1 січня 2017 р. та 1 січня 2018 р. (табл. 1) [5].

Порівнявши статистичні дані, можемо зауважити, що станом на 1 січня 2018 р. зменшилася питома вага пенсіонерів, які отримували пенсії до 1 300 грн. (на 13,97%), у межах від 1 301 до 1 400 грн. (на 9,77%) та у межах від 1 501 до 2 000 грн. (на 4,86%) порівняно зі станом на 1 січня 2017 р. Разом із тим на 1 січня 2018 р. збільшилася питома вага пенсіонерів, які отримують пенсії в інших межах, де розмір пенсії вищий, що свідчить про сприятливу тенденцію, яка призводить до поступового збільшення пенсійних виплат [5]. Сприятлива тенденція зростання пенсійних виплат спостерігається і станом на 1 жовтня 2018 р.

Найбільший розмір пенсійної виплати (у середньому) станом на 1 жовтня 2018 р. отримали жителі міста Києва (3 625 грн.), Донецької (3 387 грн.), Луганської (3 091 грн.) та Дніпропет-

Таблиця 1

Розподіл пенсіонерів за розмірами призначених місячних пенсій

Розмір пенсії, грн.	на 01.01.2017		на 01.01.2018		Відхилення чисельності на 01.01.18 до 01.01.17, осіб
	Чисельність пенсіонерів усіх категорій, осіб	Питома вага в загальній чисельності, %	Чисельність пенсіонерів усіх категорій, осіб	Питома вага в загальній чисельності, %	
До 1 300	1 749 727	14,63	77 685	0,66	- 1672042
Від 1 301 до 1 400	2 001 737	16,74	816 490	6,97	- 1185247
Від 1 401 до 1 500	2 409 954	20,16	1 792 043	15,30	- 617 911
Від 1 501 до 2 000	3 243 603	27,13	3 945 130	33,69	701 527
Від 2 001 до 3 000	1 476 968	12,35	2 630 809	22,46	1 153 841
Від 3 001 до 4 000	637 809	5,33	1 162 591	9,93	524 782
Від 4 001 до 5 000	231 689	1,94	513 198	4,38	281 509
Від 5 001 до 10 000	185 639	1,55	654 972	5,59	469 333
Понад 10 000	19 072	0,16	118 381	1,01	99 309
Всього пенсіонерів	11 956198	100	11 711299	100	- 244 899

ровської (2 939 грн.) областей, а найнижчий – Тернопільської (1 985 грн.), Чернівецької (2 065 грн.) та Закарпатської (2 073 грн.) областей [5].

За видами призначених пенсій чисельність пенсіонерів станом на 1 січня 2018 р. розподілялася так: за віком – 8 915,6 тис. осіб; за інвалідністю – 1 399,4 тис. осіб; у разі втрати годувальника – 658,1 тис. осіб; за вислугу років – 646 тис. осіб; соціальні пенсії – 89,1 тис. осіб; довічне грошове утримання суддям у відставці – 3,1 тис. осіб. Здійснивши порівняння зі станом на 1 жовтня 2018 р., зауважимо, що спостерігається тенденція до зменшення кількості отримуваних пенсій за кожним із видів призначених пенсій, особливо суттєво зменшилася кількість одержувачів пенсій за вислугу років – на 64,2% (із 646 тис. осіб на 1 січня 2018 р. до 231,2 тис. осіб на 1 жовтня 2018 р.) та у зв'язку з утратою годувальника – на 22,9% (із 658,1 тис. осіб на 1 січня 2018 р. до 507,4 тис. осіб на 1 жовтня 2018 р.) [5].

Станом на 1 січня 2018 р., згідно з окремими нормативно-правовими актами, до пенсій встановлено надбавки, доплати та допомогу на загальну суму в розмірі 5,5 млн. грн. Найбільшу суму надбавок, доплат та допомоги станом на 1 січня 2018 р. надано у вигляді: підвищення дітям війни (2 597,9 тис. грн.), підвищення пенсій згідно із Законом України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» (656 тис. грн.), додаткової пенсії громадянам, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, категорії 2–4 (620 тис. грн.) [5].

Проаналізувавши зміну розміру мінімальної пенсії по Україні з 2000 по 2018 р. по відношенню до курсу долара, зауважимо, що в 2004 р. вперше було підвищено мінімальні пенсії до рівня прожиткового мінімуму, що тоді становив 284 грн., або \$53,08. У народі такі зміни називали «зрівнялівкою», адже пенсіонери з багаторічним стажем, які отримували пенсію більшу мінімальної, отримали надбавку лише в кілька гривень. Найбільший середній розмір пенсійного забезпечення в Україні по відношенню до курсу долара спостері-

гався в 2012 та 2013 рр. – \$102,87 та \$111,88 відповідно. Середній розмір пенсійного забезпечення в Україні по відношенню до курсу долара в 2015 р. (\$40,38) надзвичайно знизився (на 63,9%) порівняно зі станом на 2013 р. (\$111,88). Починаючи з 2016 р. спостерігається тенденція до невеликого поступового підвищення середнього розміру пенсійного забезпечення в Україні по відношенню до курсу долара (2016 р. – \$41,46, 2017 р. – \$46,88, 2018 р. – \$50,85).

3. Фонд загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття «відповідає за реалізацію соціального страхування на випадок безробіття в Україні, а також за вирішення проблем, що виникають на ринку праці» [4].

Проаналізувавши ситуацію на ринку праці [9], охарактеризуємо рівень зайнятості та рівень безробіття населення України станом на I півріччя 2018 р., або на 1 липня 2018 р. Чисельність зайнятого населення становить 16 283 тис. осіб, що на 162 осіб більше, ніж у I півріччі 2017 р. (16 121 тис.). Оскільки кількість зайнятого населення незначно, але підвищилася, то чисельність безробітного населення зменшилася і становить 1 600 тис. осіб, що на 110 тис. осіб менше, ніж у I півріччі 2017 р. (1 710 тис. осіб).

Структура зайнятого населення України за професійними групами станом на I півріччя 2018 р.: 41% – керівники, службовці, професіонали та фахівці; 19% – найпростіші професії; 17% – працівники сфери торгівлі та послуг; 12% – кваліфіковані робітники з інструментом та сільського господарства; 11% – робітники з обслуговування устаткування та машин [9]. Разом із тим на обліку Державної служби зайнятості станом на 1 жовтня 2018 р. перебувають 49% осіб із вищою освітою, 34% – із професійно-технічною та 17% – із загальною середньою освітою [1].

Середній рівень зайнятості в Україні становить 56,8%, що на 0,8% менше, ніж у I півріччі 2017 р. (56%). Середній рівень безробіття становить 8,9%, що на 0,7% менше, ніж у I півріччі 2017 р. (9,6%).

Найвищий рівень зайнятості населення характерний для міста Києва (62,3%), Харківської (61,5%), Київської (58,8%), Дніпропетровської (58,7%) областей, а найнижчий – для Волинської (49,3%), Донецької (49,9%), Тернопільської (52%) Закарпатської (54,6%) областей. Найвищий рівень безробіття наявний у Луганській (15,4%), Донецькій (14,1%), Волинській (12,2%) областях, а найнижчий – у Харківській (5,1%), Київській (6,2%), Одеській (6,7%), Львівській (7,1%) [9].

Порівняння рівня безробіття в Україні та країнах Європейського Союзу станом на I півріччя 2017 та 2018 рр. зобразимо за допомогою діаграми на рис. 2. Зауважимо,

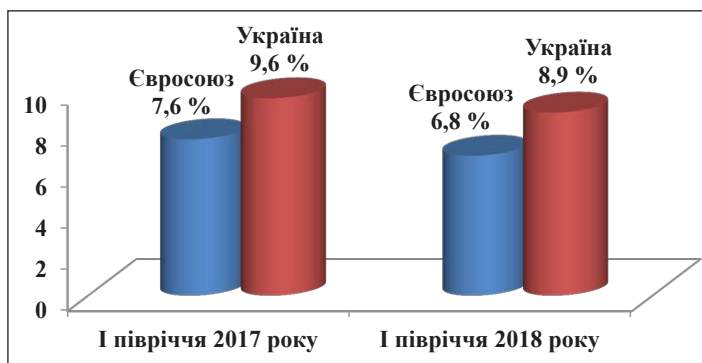

Рис. 2. Порівняння рівня безробіття в Україні та країнах Європейського Союзу станом на I півріччя 2017 та 2018 рр.

що рівень безробіття в Україні порівняно з Європейським Союзом є вищим: у I півріччі 2017 р. – на 2%, у I півріччі 2018 р. – на 2,1%. Загалом спостерігається динаміка зменшення рівня безробіття як в Україні, так і в Євросоюзі.

Станом на 1 жовтня 2018 р. на 32% зросла кількість пропонованих вакансій на ринку праці. Найбільша кількість вакансій наявна у місті Києві (12,6 тис.), Львівській (10,1 тис.), Дніпропетровській (7,8 тис.) областях, а найменша – у Луганській (0,8 тис.), Черкаській (1,2 тис.), Херсонській (1,3 тис.). Структура вакансій за розмірами заробітної плати станом на 1 жовтня 2018 р. має такий вигляд: мінімальна – 19,7%, від мінімальної до 4 000 грн. – 15,2%, від 4 001 до 5 000 грн. – 19,7%, від 5 001 до 7 000 грн. – 23,9%, від 7 001 до 10 000 грн. – 15%, понад 10 001 грн. – 6,5% [8]. Середня заробітна плата у пропонованих вакансіях – 5 455 грн., при цьому середній розмір заробітної плати штатних працівників в Україні у серпні 2018 р. становив 8 977 грн. [8; 9]. У середньому найвищий рівень заробітних плат штатних працівників характерний для м. Києва (13 659 грн.), Донецької (9 759 грн.), Київської (9 166 грн.), Дніпропетровської (9 002 грн.) областей, а найнижчий – для Чернівецької (6 883 грн.), Тернопільської (7 165 грн.), Чернігівської (7 196 грн.), Херсонської (7 255 грн.) [9].

Висновки з проведеного дослідження. За результатами проведеного дослідження можна зробити висновок, що загалом спостерігаються сприятливі тенденції у діяльності фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування, проте існує необхідність знаходження шляхів удосконалення соціальної політики нашої країни з метою підвищення рівня соціального захисту населення задля соціальної справедливості, задоволення соціальних потреб людей, збільшення людського потенціалу, підвищення конкурентоздатності країни.

У зв'язку з вищезазначеним пропонуємо напрями поліпшення функціонування системи загальнообов'язкового державного соціального страхування: 1) введення накопичувальної системи соціального страхування, що забезпечить більш тісний зв'язок між розміром внесених страхових внесків та страхових виплат; 2) забезпечення інформаційної відкритості та прозорості діяльності фондів соціального страхування, а також інформування населення стосовно видів соціальних послуг, рівня виплат, розміру пенсій тощо; 3) вдосконалення нормативно-правових актів у сфері соціального страхування; 4) встановлення оптимального рівня оплати праці в країні, яка б дала змогу громадянам країни бути успішними та задовольнити основні свої потреби, разом із тим мотивувати

українців працювати у своїй країні, забезпечити можливість їх професійної реалізації для зменшення «відпливу кадрів» за межі держави в пошуках вищого заробітку; 5) підвищення рівня соціальної підтримки бідних верств населення, пенсіонерів; 6) скорочення кількості фондів соціального страхування та концентрація в них управління видами страхування для зменшення витрат на утримання соціальної системи; 7) посилення функції державного нагляду за діяльністю соціальних страхових фондів; 8) для гарантій стабільності роботи фондів, збереження коштів обслуговування фондів страхування варто здійснювати в банківській системі, зокрема в державних банках; 9) зменшення ставки єдиного соціального внеску для легалізації трудових відносин за умови збереження гарантій із страхових виплат та соціальних послуг застрахованим особам; 10) підготовка нормативно-правової, інституційної бази для запровадження загальнообов'язкового державного соціального медичного страхування.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Діяльність Державної служби зайнятості у січні-вересні 2018 року. URL: file:///C:/Users/M/Downloads/1._diyalnist_derzhavnoyi_sluzhby_zaynyatosti.pdf.
2. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо реформування загальнообов'язкового державного соціального страхування та легалізації фонду оплати праці» № 77-VII від 28.12.2014. Голос України. 2014. № 252-1(6002). Спецвипуск, 30 грудня 2014 р. С. 1–10.
3. Закон України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» № 1058-IV від 9 липня 2003 р. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1058-15>.
4. Закон України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття» № 1533-III від 2 березня 2000 р. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1533-14/page>.
5. Звіт Пенсійного фонду України за 2017 р. URL: https://www.pfu.gov.ua/content/uploads/2018/04/block_03-149_budget-2017.pdf.
6. Кропельницька С.О., Солоджук Т.В. Соціальне страхування: навч. посіб.; 2-е вид., перероб. та доп. К.: Центр учбової літератури, 2013. 336 с.
7. Пенсійний фонд України у цифрах. URL: http://www.pfu.gov.ua/pfu/control/uk/publish/category?cat_id=95533.
8. Попит та пропозиція на ринку праці у розрізі професій та видів діяльності. URL: file:///C:/Users/M/Downloads/3._popyt_ta_propozyciya_na_rynku_praci.pdf.
9. Ситуація на ринку праці. URL: file:///C:/Users/M/Downloads/2._sytuaciya_na_rynku_praci.pdf.
10. Статистичні дані Фонду соціального страхування. URL: <http://www.fssu.gov.ua/fse/control/main/uk/publish/category/919872?page=1>.